

Uskonnon apologiasta kohti suvaitsevaisuuden eetosta

■ JOHANNES OJANSUU

Juha Sihvola:
Maailmankansalaisen uskonto.
Otava 2011.

Juha Sihvolan *Maailmankansalaisen uskonto* on kaikessa kattavuudessaan positiivisen uskonnollisuuden puolustuspuhe. Se etsii hahmoa sellaiselle sivistykselliselle uskonnymmärykselle, joka asettuu toisaalta uskonnollista fundamentalismia, siihen liittyvää uskonnollis-moraalista oikeaoppisuutta ja toisaalta uusateistista antiuskonnollisuutta vastaan. Tästä asetelmasta aukenee myös yksi kirjan ongelmista. Siinä missä suvaitsevaisuuden apologia on läpi kirjan vakuuttavaa ja monipuolista, suhde luonnontieteiden synnyttämään naturalistiseen haasteeseen jää yksipuoliseksi.

Teos jakaantuu johdannon lisäksi viiteen päälukuun ja päättyy intiimiin epilogiin. Ensimmäisessä pääluvussa kohteena ovat uskon-

nonfilosofiset ja teologiset kysymykset. Sihvola käy yleisluontoisesti läpi, miten uskonnon perusteisiin on filosofisessa traditiossa suhtauduttu. Jumala-todistusten ja teodikea-ongelman¹ lisäksi Sihvola keskittyy muun muassa uskon ja järjen suhteeseen sekä epistemologiseen ongelmaan uskomusten oikeuttamisesta: tarvitaanko jumalauksolle järkiperaisiiä tai kokemuksellisia todisteita, kuten evidentialistit esittävät, vai onko kysymys puhtaasti uskonvaraisesta asiasta (fideismi)? Kysymys voidaan toki ulottaa myös ateismiin. ”Todistamisen taakka” ei ole välttämättä vain Jumalaan uskovilla, kuten Ilkka Niiniluoto on esittänyt, vaan myös ateisteilla.

Erityisen painon Sihvola antaa Ludwig Wittgensteinille (1889–1951), joka korostaa uskonnollisen kielen erityisyyttä. Hänelle uskonnollisen kielen tehtävä on uskonnolliseen elämänmuotoon osallistuminen. Näkemys tulee lähelle ns. terapeutista uskonnontressiä. ”Uskonnollinen usko on yritys korjata vääristyneeltä ja ahdistavalta tuntuva elämänmuoto. Uskonnon kautta elämä voi saada tarkoituksen, jonka kannalta havaitsevaan todellisuuteen liittyvät uhkat ja ahdistukset muuttuvat epäolennaisiksi” (s. 63). Tässä Sihvola huomaa yhtäläisyyden antiikin stoalaiseen ajatteluun. ”Uskonnon kautta ihminen voi ottaa etäisyyttä maailman sattumanvaraisuuteen ja hyväksyä olemassaolonsa ilman pelkoa.”

Samassa yhteydessä sivutaan myös uskonnollisen suhdetta teieteellisen. Perusoletuksena on, et-

1 Miten kärsimys on mahdollista, jos Jumala on hyvä ja rakastava?

tei luonnollista todellisuutta koskevia väitteitä tule korjata uskonväitteiden kautta. Entä tulisiko tämän vallita myös toisinpäin, pitäisikö uskonnolliset oletukset jättää luonnontieteellisen tarkastelun ulkopuolelle? Wittgensteinia seuraten voimme katsoa uskonnollisuuden olevan jotain muuta kuin oppi tai katsomusjärjestelmä. Uskonnollisuus ei välttämättä liity lainkaan siihen minkälainen faktuaalinen todellisuus on, vaan allegorisen yhteyden kautta tärkeäksi kokemaamme elämäntapaan.

Sihvolalle Wittgensteinin erotelu on liian jyrkkä. Uskonnollinen kieli viittaa hänen mukaansa myös ulkoiseen todellisuuteen. Tästä seuraa kuitenkin ongelma: jos uskonnollinen kieli viittaa ulkoiseen todellisuuteen, eikö sen silloin tulisi toimia yhteistyössä muun ulkoista todellisuutta koskevan, esimerkiksi luonnontieteellisen, tiedon kanssa? Jos taas uskonnot nähdään (toisin kuin Sihvola) puhtaasti yhteisöllisinä, kulttuurisina konstruktioina, erottelussa ei ole mielestäni erityistä ristiriitaa.²

Vaikka Sihvolan argumentaatio uskon ja järjen suhteesta on asian- tuntevaa, minua jää vaivaamaan miksi käyttää termiä ”uskova” vain Jumalaan uskovista? Eivätkö kaikki ihmisen katsomukselliset väitteet, ateismi mukaan luettuna, edellytä uskonvaraisia oletuksia? Eikö

2 Yksi mahdollisuus on erotella ”uskonnollinen selittäminen” ja ”uskonnollisen suuntautumisen” toisistaan ja tulkita uskonnollisuus jälkimmäisen kautta. Perinteisen realismin sijasta voimme suhtautua uskonnollisuuden suuntautumisen, ikävöinnin ja kaipuun näkökulmasta. (Ks. Ojansuu, Johannes: *Pyhyys, rajalla oleva ihminen*. WSOY 2012.)

”uskovaisuus” ole ihmisyyden intentionaalinen ominaisuus sellaiseenaan? Samalla tavoin puhe ”ajattelevista ihmisistä” on outoa. Sihvola tuskin tarkoittanee, että sivistysperinteeseen sitoutumattomat eivät olisi ”ajattelevia” ihmisiä? Relevantimpaa olisi puhua ajattelumallien eroista, eikä erikseen ”ajattelevista” ihmisistä. Nostan tämän esille erityisesti siksi, että Sihvola moittii samalla logiikalla naturalistiseen näkemykseen sitoutuneita uusateisteja, jotka vastaavasti kutsuvat itseään termillä *brights* (välkyt). Sihvolan tulkinnan mukaan he antavat täten ymmärtää, että uskonnollisesti suuntautuneet ihmiset olisivat tyhmiä. Näin yksioikoiset tulkin- nat eivät tee alkuunkaan oikeutta naturalistisesti orientoituneelle uskontokritiikille, jonka suhteen Sihvola näyttää muutenkin olevan yllättävän allerginen. Niin ikään lause: ”uskonnonvastaisten jyrkkien muotoilujen takaa löytyy usein alhainen motiivi” (s. 290), jää perusteettomaksi. Kyseinen motiivi lienee pikemminkin skientistinen kuin alhainen.

Toisessa pääluvussa siirrytään moraalialueeseen filosofisiin ja teologisiin kysymyksiin. Paitsi uskonnollisen ajattelunsa kivijalkaa, luonnollista moraalilakia, Sihvola puntaroi uskonnollisen etiikan merkitystä sekä metaetiikan etä normatiivisen etiikan kysymyksenä. Edelliseen kuuluu kysymys moraalin alkuperästä ja jälkimmäiseen mm. seksuaalietiikkaa, pasifismia ja globaalia taloutta koskevat kysymykset.

Vaikka olen eri linjoilla tarkastelun filosofisista oletuksista, (esim. naturalistisen antropologian täydellisestä sivuuttamisesta), pidän Sihvolan tapaa käsi-

tellä etiikan ja uskonnon suhteita ansiokkaina. Sihvola hakee vakavissaan älyllistä ymmärrystä sille, miksi toisen ihmisen kokonaisvaltainen hyväksyminen on myös uskonnollisen kontekstin sisällä ensiarvoisen tärkeää. Yhdistämällä laajan moraaliteologisen historiikin ja filosofisen argumentaation, Sihvola antaa lukijalle mahdollisuuden ymmärtää vaikeittenkin moraalisten kiistojen taustavaikutuksia ja mahdollisia ratkaisumalleja. Tämä korostuu myös kirjan viidennessä pääluvussa, joka käsittelee muun muassa Lähi-idän tilannetta. Sihvola onnistuu molempia osapuolia kunnioittavaan sävyyn selvittämään ratkaisemattomalta tuntuvan konfliktin uskonnollis-poliittisia perusteita.

Mitä sitten luonnolliseen moraalilakiin tulee, niin minulle jää epäselväksi, miten Sihvola sen ymmärtää. Ilmentääkö luonnollinen moraalilaki ihmisen substantiaalista, esimerkiksi järjellistä, olemusta (essentialismi), vai onko moraalilaki *sui generis*, tyystin omalaksinen inhimillinen ominaisuus, kuten vaikkapa George Edward Moorella? Entä minkä painon hän antaa kulttuuristen konstruktioiden, kielten ja kasvatuksen kautta muotoutuvalle moraalitajulle?

Juuri tästä löytyy kirjan ytimellisin ongelma, eräänlainen humanistisen perinteen päähänpintymä. Miksi moraalilaki ja uskonnollisuus halutaan niin itsepäisesti pitää naturalistisen tarkastelun ulkopuolella?³ Mikä saa meidät vakuuttamaan ihmisen annettuis-

3 Biologisen ulottuvuuden puuttuminen lienee myös yksi syy sille, miksi seksuaalisuuteen liittyvät kysymykset ovat kirkoille edelleen niin suuri ongelma.

ta moraalista ominaisuuksista tai moraalisen hyvän objektiivisesta sisällöstä? Katson, että jos luonnolliselle moraalille kyvyllä halutaan päteviä perusteita, sitä ei voi irrottaa evoluutiopsykologisesta kontekstista. Moraalilla, ja täten myös uskonnollisella moraalijattelulla, on yhteys yksilöiden ja yhteisöjen viettipohjaisiin ja sitä kautta sosiaalisesti rakentuneisiin selviytymiskoodistoihin. Tätä näkökulmaa Sihvola kuitenkin vierastaa, ja ehkä syystä, sillä se voisi johtaa siihen, että uskonnolliset metaforat tulkittaisiin pelkästään tapana organisoida yksilöllistä ja sosiaalista hyvinvointia ja näin uskonnolliset väitteet menettäisivät realistisen perustansa. Tästä johtuen yritykset redusoida uskonnollinen usko johonkin perustavampaan, eivät saa Sihvolalta vastakaikua. Siltaa evolutiivisen ja uskonnollisen välillä ei edes pyritä ylittämään. Kyse saattaa tietysti olla vain aineistoa koskevasta rajauksesta. Samasta syystä Sihvola jättää myös fenomenologisen ja postmodernin uskonfilosofian varsin vähäiselle tarkastelulle.⁴

Kolmas ja neljäs pääluke keskittyvät suvaitsevaisuuden asemaan uskonnollisen osana. Tämä yhtaikaa sekä analyttinen että synteettinen tarkastelu on kirjan vahvinta ja innoittavinta aluetta. Sihvola osoittaa lukuisia historiallisia teologisia kiistoja avaamalla, kuinka suvaitsevaisuuden ethos on alituisen kulkenut kiihkeämmän, painoitellen varsin totalitarististen uskonnollisten tulkintojen rinnalla.

4 Erityisen painon antaisin Hans Jonaksen fenomenologispainotteiselle uskonfilosofialle.

Platonian ja Aristotelesta koskevien huomautusten jälkeen pääpaino asettuu suvaitsevaisuuden moraaliteologiaan, jonka Sihvola aloittaa varhaiskristillisyydestä jopa väittäen, että ”moderni länsimainen suvaitsevaisuus on kristillisen perinteen tuote” (s. 192). Tämän perinteen vaiheita hahmotellaan myöhäisantiikista (mm. Augustinus) keskiajalle ja kohti renessanssiajan humanismia. Tarkastelu valottaa hyvin sitä ambivalenssia, jota monien suurten teologisten perustanlaskijoiden ajatukset nykyihmissä herättävät. Lukijalle ei jääne epäselväksi kuinka tehokkaasti juutalaisvastaisuus on kristilliseen perimäämme syöpynt. Kyseinen hapatus on osa niin Tuomas Akviniolaisen kuin maltillisena pidetyn Erasmuksen ja tietysti myös Lutherin ajattelua (kaksi viimeksimainittua hyväksyivät mm. juutalaisvainot)

Yksi mielenkiintoisimmista vastakkainasetteluista löytyy reformaation edusmiehen Jean Calvinin (1509–64) sekä hänen seuraajansa Theodore Bezan (1519–95) ja Sebastian Castellion (1515–63) väliltä. Siinä missä Calvin kannatti jopa kerettiläisten tappamista ja halusi tiukasti valvoa ihmisten moraalialueita kitkeäkseen pois toisina ajattelun, piti Castellio uskonnollisten erimielisyyksien suvaitsemista intellektuaalisen vapauden kannalta tärkeänä. ”Castellion mukaan vain sellainen yhteiskunta on uskonnollisesti tyydyttävä, jossa on mahdollista ajatella vapaasti kaikista sellaisista kysymyksistä, joihin ihmisjärki ei kykene antamaan varmaa ja yksiselitteistä vastausta” (s. 223).

Sihvola esittelee myös hollantilaisen suvaitsevaisuustradition taustoja sekä innoittaa kohti englantilaisen protestanttiteologian,

myöhemmin Amerikkaan siirtyneen Roger Williamsin (1603–84) uskonnollista vapautta koskevaa ajattelua. Sihvolan mukaan ”Williams oli ensimmäisiä eurooppalaisia ajattelijoita, jotka vaativat suvaitsevaisuuden ulottamista myös ei-kristillisiin suuntauksiin. (...) Elämä ei ole elämisen arvoista, ellei ihminen saa vapaasti toteuttaa omaatuntoaan eli muotoilla käsitystään elämän tarkoituksesta ja eettisestä perustasta.” (s. 236)

Sihvolan suvaitsevaisuusteologia ei onneksi jää pelkäsi historialliseksi katsaukseksi, vaan hän pohtii myös niitä filosofisia perusteita, joilla suvaitsevaisuus voidaan osana nyky-yhteiskunnan haasteita oikeuttaa. Hän nojaa erityisesti yhdysvaltalaisen filosofien John Rawlsin (1921–2002) ja Martha Nussbaumin (s. 1947) ajatteluun pohtiessaan seikkaperäisesti sopimusyhteiskunnan ja yksilöllisen oman tunnon suhdetta keskeisenä suvaitsevaisuutta koskevana kysymyksenä. Hän katsoo, että ”omantunnonvapauden puolustaminen edustaa suvaitsevaisuuden kaikkein vahvinta muotoa” (s. 271). Vaikka en allekirjoitakaan Sihvolan ”omantunnon” ontologiaa, suvaitsevaisuuden tarkastelu oman tunnon-käsitteen kautta on onnistunutta. Omantunnon liittäminen myös intellektuaaliseen ja vaikkapa taiteelliseen ilmaisuun, on mielenkiintoinen ja edelleen kehittelyn arvoinen teema.

Kuten Rawlsin ja Nussbaumin, myös Sihvolan lopputulemana on sellainen poliittinen liberalismi, jossa yhteiskunnallinen poliittinen moraalialue ja yksilön omaatuntoon perustuvat eettiset ja metafysiset katsomukset erotetaan toisistaan. Erottelu lieneekin yksi yhteiskun-

nallisen suvaitsevaisuuden keskeisimmistä postulaateista. Tulevan suvaitsevaisuuskuulttuurin keskeinen haaste lienee se, miten dogmaattiset asenteet voitaisiin sovittaa yhteen toiseus-eettisten lähtökohtien kanssa? Sihvola kysyy oikeutetusti: ”...ovatko liberalismiin kannattajat oikeassa uskoessaan, että suvaitsevaisuutta ja toisen kunnioittamista koskeva yksimielisyys uskonnollisten ja ei-uskonnollisten sekä dogmaattisten ja ei-dogmaattisten katsomusten välillä on todella mahdollinen?” (s. 276)

Maailmankansalaisen uskonto on innoittavan monialainen teos, siitäkin huolimatta että sen metatason oletukset ovat varsin konventionaalisia. Tällä en tarkoita pelkästään klassista moraaliteologiaa hallinnutta uskonnollista ja eettistä realismia vaan myös sitä modernin ajan ”suurta jakoa”, jossa luonnontieteellinen ja humanistinen traditio on nähty pikemminkin toisensa poissulkevana kuin toisiansa hedelmöittävinä. Tämän Sihvola toteaa itsekin: ”...uskonto ja tiede ovat suurelta osin toisistaan riippumattomat” (s. 11). Itse en olisi enää niin vakuuttunut tämän jaon tarpeellisuudesta. Uskonnollisen vahvaa antropologista yhteyttä niin kulttuuriin kuin tieteellisiinkin katsomuksiin ei tule kieltää vaan pikemmin vahvistaa.

Sihvolan hillitty optimismi ”hyvän voimien voitosta” nousee kuitenkin aivan muualta kuin naturalistisesti sekularisoidusta ajattelusta eli humanistisesta ja kristillisestä sivistystraditiosta. Sihvolan suvaitsevaisuusfilosofia muodostaa ansiokkaan ja tärkeän aikalaispuheenvuoron myös siksi, että totalitaariset asennoitumistavat niin politiikan (nationalismi) kuin ylei-

sen moraalin alueella ovat viime aikoina vahvistuneet myös Suomessa. Hän nostaa rohkeasti esiin esim. maahanmuuttajiin ja homoseksuaaleihin kohdistetun aggressiivon esittäen huolensa muun muassa perussuomalaisten ja kristillisdemokraattien piirissä esiintyvistä äänenpaineista. Oleelliseksi Sihvolan mukaan muodostuu se, ”suosivatko kasvatuksen ja kulttuurin instituutiot autoritaarisuutta, lauma- ja heimohenkeä, julmuutta ja nöyryyttämistä vai itsenäistä ja kriittistä ajattelua, suvaitsevaa tietoisuutta kulttuurien ja vakaumusten eroista sekä eläytymiskykyä toisen asemaan ja myötätuntoa ihmisen heikkoutta ja haavoittuvuutta kohtaan” (s. 364–65). Tähän tavoitteeseen tähtää myös *Maailmankansalaisen uskonto*, sivistyneeseen, monipuoliseen ja asiantuntevaan dialogiin. Tämän dialogin ennakkoehdot Sihvola kirkastaa lukijalle ihailtavan selkeällä tavalla.

Kirjoittaja on filosofi ja kirjailija.